

B 15920

Könyvtára.
Budapest, IV., Váci-utca 38. I. emelet

313

Helyszám: ~~29337~~ .....

Szakbeosztás: **Katonai tudományos.**

Mellékletek: .....

Allapot hiánytalan.

.....

.....

Figyelem!

Használati idő mindenki számára : tudományos műveknél 1 hónap, szépirodalmi műveknél 3 hét. A műveket másoknak továbbadni tilos. A kölcsönző a könyvek teljességéért a vasúti és postai szállítás okozta esetleges károkért felelős és kártérítésre kötelezett.

A könyvekbe sem tintával, sem tronnal semmit bejegyezni nem szabad.

B 15020

313.

~~29387~~

Dr. Rudas László

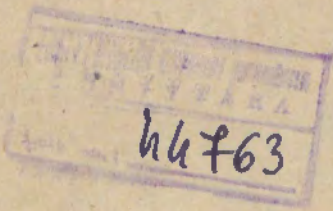
Társadalmi formák fejlődése

Ötödik kiadás

S z i k r a

Felelős kiadó: Rényi Péter.

Szakra Irodalmi és Lapkiadóvállalat. Nyomda Rt.,
Budapest, V., Hősvéd-utca 10. — Felelős nyomdavezető: Nedeczky László igazgató.

Tanfolyamunk elméleti részének az a célja, hogy megismerjük a társadalmak mozgásának, fejlődésének törvényeit. Nem lehet helyes, eredményes politikát folytatni a társadalmi törvények ismerete nélkül. Az ilyen politika csak jámbor álmodozás vagy sikertelen erőlködés volna. A kommunista párt politikájának ereje, legyőzhetetlensége abban rejlik, hogy mindig a társadalmi valóságra, ennek a marxizmus—leninizmus segítségével feltárt törvényeire épít.

Miért hívjuk a gazdaságtant politikai gazdaságtannak?

Tanfolyamunkat a politikai gazdaságtan tárgyalásával fogjuk megkezdeni. Sokak előtt talán furcsának tűnhetik, hogy ezt a tudományt, ellentétben a szokással, nem közgazdaságtannak, hanem politikai gazdaságtannak nevezzük. Nem véletlen ez, fontos okunk van erre!

A politikai gazdaságtan azt kutatja, milyen társadalmi viszonyok alakulnak ki az emberek között, miközben termelik — különböző fokon és különböző módon — azokat a javakat, amelyek életük fenntartásához szükségesek. Ezeket a viszonyokat *termelő viszonyoknak* hívjuk, e viszonyok összessége az, amit társadalmi-gazdasági szempontból — társadalomnak nevezünk. A politikai gazdaságtan tehát a termelő viszonyok vizsgálatával foglalkozó tudomány. Amióta osztálytársadalom van, azóta ezek a viszonyok osztályviszonyok. A gazdaságtan tehát osztályokkal és így osztályharcokkal foglalkozik, ezért nem kerülheti el az osztályok között folyó politikai harcok jellemzését.

Az osztályharcok menetét, ezen keresztül a társadalmak fejlődését, hanyatlását és bukását, a szocialista társadalom megszületését végső fokon gazdasági törvények határozzák meg. Ezért hívjuk a marxi gazdaságtant politikai gazdaságtannak.

Az osztályharcok tehát a társadalom termelési viszonyalban gyökeredznek. Ebből az következik, hogy a helyes politika folytatásához ismernünk kell a modern tőkés társadalom termelési viszonyait. A tőkés társadalom ma már olyan fokra fejlődött, hogy

napirenden van e társadalom megdöntése, a kizsákmányoláson és alárendelésen alapuló tőkés társadalom helyébe a kizsákmányolást nem ismerő, kölcsönös segítségen alapuló szocialista társadalom megteremtése.

Ennek a feladatnak végrehajtása a munkásosztály történelmi hivatása. A feladatot el kell végeznie, mert különben folytonos háborúk, válságok, katasztrófák döntenek romba az emberi civilizációt. A végrehajtás nagy munkája már megkezdődött: a Szovjetunióban 1917 októberében már megszületett az új társadalom.

De az átalakulást a munkásosztálynak az egész világon dűlőre kell vinnie. Ehhez viszont szükséges, hogy megismerje azt az állapotot, amelyen a mai társadalom nyugszik: a modern tőkés társadalom gazdasági viszonyait.

A tőkés társadalom azonban nem öröktől való és nem is lesz örökké. A tőkés társadalom a társadalmi fejlődés egy bizonyos fokán született és bizonyos másik fokán meg fog szűnni. Ezért a tőkés társadalom termelési viszonyait csak úgy érthetjük meg alaposan, ha megismerkedünk a régebbi társadalmi formák termelési viszonyaival, amelyekben keresztül a fejlődés a tőkés társadalomhoz vezetett.

I. A TÁRSADALMI HALADÁS

Az emberi társadalom — mint maga a természet is — nem topog egy helyben, hanem fejlődik. A legrimitivebb társadalmi formát, a sok helyen még ma is megtalálható őskommunizmust a rabszolgatársadalom, ezt a hűbériség, majd a kapitalizmus váltotta fel. A Szovjetunióban pedig már a szocializmus lépett a kapitalizmus helyére. A felsorolt öt társadalmi forma az emberiség fejlődésének öt nagy állomását jelenti.

A haladás konkrét fogalma

Felmerülhet azonban a kérdés, milyen alapon tartjuk magasabb társadalmi formának a rabszolgaságot az őskommunizmusnál, a hűbériséget a rabszolgaságnál, a kapitalizmust a hűbériségnél, végül a szocializmust a kapitalizmusnál? A haladás és a fejlődés fogalmával éppen az utóbbi évtizedekben rengeteg visszaélés történik. Voltak olyan polgári „tudósok” és politikusok, akik az emberiség haladását kereken tagadták, míg mások sokszor haladásnak nevezték azt, ami valójában visszafejlődés volt.

Ezért szükséges, hogy a haladás, fejlődés szavak ködös használatával szembezálljunk és megértsük e kifejezések konkrét, valódi tartalmát. Minden emberi haladásnak mértéke a termelés

fejlődése. Az a társadalmi forma a magasabb, a fejlettebb, amelyben tökéletesebb munkamódszerekkel az anyagi javak nagyobb mennyiségét állítják elő. Ez a mértéke, mégpedig nem ködös, hanem nagyon kézzelfogható mértéke, az emberi haladásnak, ez teszi az emberi haladást pontosan mérhetővé, csak így lesz a haladás szóból nem frázis, hanem pontos, tudományos fogalom. Ahol keveset termelnek, ott a tudomány, művészet, kultúra sem állhat magas fokon. Ha az anyagi javak termelése megszűkül, hanyatlík a szellemi élet is.

A Szovjetunió a haladás élén |

Vannak, akik azt mondják, hogy az ókori görög kultúra magasabb volt, mint bármely utána következő és ami utána történt, az hanyatlás. Ezek az urak elfelejtik, hogy Platon magas filozófiája az emberek óriási tömegének rabszolgaságán alapult. A termelt javak csupán arra voltak elegendők, hogy egy kicsi rétegnek bőséges ellátást biztosítsanak. Így tudott ez a réteg kizárólag tudománnyal és művészettel foglalkozik. Olyan társadalomban, ahol az emberiség óriási tömegeinek minden eszköz rendelkezésére fog állni, hogy anyagi szükségleteiket kielégítsék, ott természetesen, a kultúra sokkal magasabb lesz, mint Platon Görögországában. Ha a haladást így nézzük — és csak így nézhetjük —, akkor megállapíthatjuk, hogy az emberiség folytonosan fejlődött, minden társadalmi forma magasabb volt ebben az értelemben, mint az előző. A rabszolgatársadalom többet termelt, mint a primitív kommunisztikus társadalom, a hűbéri társadalom többet, mint a rabszolgaság, a kapitalizmus többet, mint a hűbériség és a szocialista társadalomnak többet kell termelnie, mint a tőkés társadalomnak. Megeshetik, hogy közvetlenül a forradalom után a termelés eleinte hanyatlík. Ez a forradalom költsége. A Szovjetunióban az első világháború, majd a forradalom és a polgárháborúk következtében az ipar és a mezőgazdaság évekre lehanyaglott, ez azonban csak átmeneti állapot volt. Minden háború és forradalom megzavarja s pillanatnyilag csökkenti a termelést. Természetesen, ha a szocialista társadalom a kezdeti nehézségek után nem volna képes fokozni a termelést, akkor nem volna meg a létjogosultsága. A szocialista társadalomnak — mint fejlettebb társadalomnak — a termelést sokkal magasabb fokra kell emelnie, mint amilyenre a tőkés társadalmon belül emelkedni tud. Meg is volt a mód erre és meg is történt ez a Szovjetunióban. Az ipar, a mezőgazdaság a Szovjetunióban máris jóval többet termel, mint amennyit termelt a cári Oroszországban. Egész csomó iparágban a Szovjetunió már a háború előtt elérte a tőkés társadalom színvonalát, sőt egyes iparágakban túl is haladta. Az elkövetkező idők alatt a Szovjetunió olyat fog produkálni, amire semmiféle tőkés társadalom nem képes.

A tőkés társadalom máris, közvetlenül a háború befejezése után zavarokkal küzd, sztrájkok, munkanélküliség ütök fel a fejüket a vezető országokban. Oroszország pedig helyreállítja iparát, mezőgazdaságát. Oroszország mezőgazdasága a háborúban is fejlődött és az ipar a veszteségek ellenére sem esett vissza. Kétségtelen, hogy Oroszország minden válság nélkül, sőt munkásihiánnyal küzdve igen gyors tempóban óriási magaslatra fogja emelni mezőgazdaságát és iparát.

A tapasztalat tehát azt mutatja, hogy az emberi társadalom eddig felfelé haladt. Nem egyenes vonalban persze, hanem néha vissza-vissza esve, de azért mindig előrement és semmi okunk abban kételkedni, hogy ez a jövőben is mindig így lesz.

2. AZ ŐSKOMMUNIZMUS

A haladás fogalmának tisztázása után vizsgáljuk meg azokat a társadalmi formákat, amelyeken keresztül az emberiség a kapitalizmushoz eljutott. Nem lehet szó itt természetesen a lefűnt társadalmi formák részletes rajzáról. Minket a társadalmi fejlődés itt elsősorban azért érdekel, hogy a fejlődés menetének, jellegzetességeinek vizsgálásából útmutatást kapjunk a tőkés társadalmi rend megítéléséhez.

Az ember kiemelkedése az állatvilágból

Az ember az állatvilágból származik. Fegyvertelenül, a legtöbb állatnál gyengébben lép a küzdő perondra. Európának akkor sokkal melegebb éghajlatában ragadozók veszik körül, amelyek ma már csak a tropikus vidéken otthonosak, oroszlán, leopárd, tigris és az azóta kihalt mammut, barlangi medve, stb. Minek köszönheti az ember, hogy mégis fenn tudott maradni?

Mindenekelőtt annak, hogy társas lény volt. Egyedül nem tudott megbirkózni az ellenséges külvilággal, megvédelmezni magát és táplálékot szerezni. Ereje kezdetől a közösségben rejtett.

A közösség tette képessé az embert arra is, hogy szerszámokat készítsen és ezzel az állatvilágból kiemelkedhessék. Benjamin Franklin, a nagy gondolkodó, az embert „szerszámkészítő állat”-ként határozta meg és ezzel nagyon is fejen találta a szöveget. Ember és állat között valóban ez a lényeges különbség. A munkaeszközökkel felfegyverezve — az első munkaeszközök egyúttal fegyverek is — az ember csakhamar az állat fölé emelkedik, nemcsak megtudja védelmezni magát, hanem lassanként az egész természetet uralma alá tudja hajtani.

A termelőeszközök feltalálása nem lett volna lehetséges, ha az ember kezdettől nem lett volna társas lény. De magának a termelőmunkának is — éppen az eszközök kezdetlegessége következtében — *összeműködésen, kölcsönös segítségen kellett alapulnia.*

Vita az őskommunizmusról

Az emberiségnek legősibb, legkezdetlegesebb társadalmi berendezését *őskommunizmusnak* hívjuk. E korszak az emberiség történelmében legalább 20.000—30.000 évig, sokak szerint néhány százezer esztendeig tartott. Afrikában, Ausztráliában, Amerikában egyes népek (indiánusok, polinézialak, pápuák, stb.) még ma sem jutottak túl rajta. Miért nevezzük ezt az első társadalmi formát *őskommunizmusnak*? A polgári tudósok sokat vitatkoznak ezen és azt mondják, hogy *őskommunizmus* nincsen és nem is volt. Sok magát marxistának nevező kutató is tagadja az *őskommunizmus* létét. Miért ez a nagy vihar az *őskommunizmus* körül? A kapitalizmus lelkes védelmezőinek persze nem tetszik, hogy az emberiség története nem a magántulajdonnal kezdődött. Az *őskommunizmusban* ugyanis a föld köztulajdonban van, helyesebben nincs magántulajdonban. Tulajdonjogról ebben az időben egyáltalán nem is lehet beszélni, mert tulajdon csak ott van, ahol vannak emberek, akiknek nincs tulajdonuk, ahol vannak emberek, akik ki vannak zárva a tulajdonból. Az *őskommunizmusban* mindenkinek joga van ahhoz, hogy a földet használja, a föld mindenkinek birtokában van. A törzsnek vagy kisebb közösségnek minden tagja vághat fát, vadászhat, halászhat és használhat mindent, ami a földön terem. Mai kifejezéssel élve tehát azt mondhatjuk, hogy a föld köztulajdonban van.

Ugyanakkor a magakészítette íj, nyíl, dárda, stb. az ősember személyes „tulajdona“, annyira, hogy a fegyvereket, használati tárgyakat sokszor még a sírba is vele adják. Éppen ezt a tényt (amit Engels egyébként nagyon is ismert) használják fel egyes polgári kutatók arra, hogy a vadak „kifejlett tulajdonérzékéről“ meséljenek és az *őskommunizmus* létezését tagadják. Pedig a két dolog egyáltalán nincs ellentétben egymással. Dárdát, nyílat, stb. mindenki készíthet, sőt készíthet is magának. Senki sincs kizárva ezeknek a tárgyaknak a birtoklásából. Éppen ezért itt nem beszélhetünk magántulajdonról, csupán a tárgyak használatával természetszerűen együttjáró egyéni birtoklásról. Hiányzik a magántulajdon lényege, a másokat kizáró, monopol jelleg.

A primitív munkaeszközöknek megfelelően a termelés is igen alacsony színvonalú. A munka még csak kor és nem szerint oszlik meg. A férfiak halászzal, vadászattal, a nők bogycs, gyümölcs, gyökerek gyűjtésével foglalkoznak. Később ebből fejlesztik

ki a nők a földművelést. A gyermekek és az öregek nem vadásznak: a gyerekek a gyűjtésben vesznek részt, az öregek pedig ezenkívül tapasztalataik alapján irányítják a termelőmunkát. Éppen mert a munkaeszközök primitívek, a munka közösen folyik. Nincs löfegyverük, ezért közösen vadásznak. Láncot alkotnak és addig úzik a felhajtott vadat, míg össze nem esik, később vermeket készítenek, amikbe behajtják. A közös vadászatnak az eredménye is közös. Az elejtett vadból mindenki részesedik. A közös munkából és közös fogyasztásból következik, hogy az emberek társadalmi szempontból egyenlők. Az elnyomásnak, a mások fölötti uralomnak még a gondolata sem mérülhet fel. Háborúban a legügyesebb hadvezetőnek, békében a legtapasztaltabb embernek engedelmessékednek, mert ez mindnyájuk érdeke. Politikai alárendelésről szó sem lehetett, mert a főnöknek hatalma nincs, csak tekintélye. Az ember a közösségben él, ebben teljesen elmerül, egyéni céljai alig vannak, a közösség támogatja, a közösségért viszont életét is kész odaadni. Ez az ősi, nagyon primitív demokrácia csak a törzs tagjaira terjed ki, azonkívül mindenki ellenség. Érdekes, hogy pl. az orosz nyelvben a „mír“ szó egyszerre jelenti a közösséget, békét és világot. Miért? Mert az ősember életének a földközösség volt az alapja. Ez volt az ő egész világa, ezenkívül már háború volt és ellenségeskedés. A magyar „nem“ (nemzetség) volt az a szervezeti egység, amelyben elődeink éltek. Ezért a „nemtelen“ szó súlyos megbélyegzést, kiközösítést jelentett. Akit pedig a nemből kiközösítettek, az elveszett embernek számított.

Az őskommunizmus bomlása

A primitív őskommunista társadalom előbb-utóbb akadályává válik a fejlődésnek. A halászatról és vadászatról — a termelő eszközök fejlődése következtében — áttérnek az állattenyésztésre. Ezzel beáll az első társadalmi munkamegosztás, a társadalom ezentúl feloszlik állattenyésztő és vadásztörzsekre. Ez a lépés, ahol megtörténik, meghúzza a halálharangot az őskommunizmus felett. Bár a nyájak eleinte nem egyéni tulajdonban vannak, hanem a közösség tulajdonában, mégis a primitív kommunizmus ezen a fokon már termelési szempontból sem felel meg annak, amire a társadalomnak szüksége van.

Az állattenyésztő népeknél vagyoni különbségek kezdenek kialakulni. Az egyik közösségnek, nemnek vagy kisebb vérrokon-ságon alapuló közösségnek jobb legelői vannak, mint a másoknak. Az állatok egyiknél elhullanak, a másiknál jól fejlődnek. Az egyik meggazdagszik, a másik elszegényedik. A vándorlás közben lehetővé váló termékcserre fokozza a vagyoni különbségeket.

A földművelés, amely kezdetben csak az asszonyok mellékes foglalkozása volt, fontos termelési ágga fejlődik és a nomád vándor-

dorló törzsek letelepedését vonja maga után. A földet most még közösen művelik, úgy, ahogy azelőtt közösen vadásztak. De előbb-utóbb a közösen művelt földet használatra fel kell osztani a földközösség egyes tagjai között.

Közben technikai tekintetben is nagyot fejlődik a társadalom. A körül áttérnek a fémszerszámokra. Most már sokkal nagyobb termelőkörök állnak a társadalom rendelkezésére. A vashaltával erdőket lehet irtani, új földet szerezni, a vasekével hatalmas földeket lehet megművelni. A földművelő és állattenyésztő népek termelése magasabbfokú, a földművelés és állattenyésztés állandó és biztos jövedelmet biztosít nekik.

A termelő erők fejlődése következtében meg kell változniok a termelő viszonyoknak is. Az őskommunisztikus forma nem megfelelő többé. Nagy állatsordák őrzéséhez, nagy földek megműveléséhez sok munkaerőre van szükség, a törzs vagy nemzetség tagjai erre már nem elegendők. Idegen munkaerőt kell szerezni. A folytonos háborúk alkalmat adnak erre. A legyőzött idegen törzsek tagjait nem ölik meg, mint eddig, hanem munkába állítják. A hadifoglyokat most már rabszolgákká teszik. Az állatsordákat őriztetik velők, vagy a földet dolgoztatják őket. Persze a rabszolgát csak akkor érdemes munkába állítani, ha munkája már többet termel, mint amennyi saját megélhetéséhez szükséges, tehát munkájából haszon származik. Ez csak a munka termelékenységének bizonyos fokán lehetséges, a munkaeszközök fejlettségétől függ. Látjuk, hogy a munkaeszközök fejlődése és a munka termelékenységének emelkedése nemcsak lehetővé tette, de meg is követelte idegen munkaerő beállítását. A társadalom szükségletét enélkül már nem lehetett kielégíteni.

Az őskommunista társadalom bomlásnak indul. Nemzetségek, melyeknek sok rabszolgájuk volt, meggazdagodtak, mások elszegényedtek, a gazdagok szolgálatába állottak. A még közös tulajdonban levő földet használatra felosztották. A munkamegosztás kialakulása állattenyésztés és földművelés között, a kézműves mesterségek elkülönülése, az idegen népekkel élénkebbé váló csere mind több és változatosabb használati tárgyak forrása. Nyájainak nagysága, rabszolgáinak száma, sokféle használati tárgy birtoka tekintetében most már igen nagyok lehetnek a vagyoni különbségek az egyes emberek között. Megjelenik az igazi, másokat kizáró *magántulajdon*. A másik oldalon pedig megjelenik az embereknek olyan csoportja, akiknek semmilyen tulajdonuk nincs, sőt ők maguk vannak más emberek tulajdonában. A termelő erők fejlődése tehát felbomlasztja a őskommunista társadalmat. A termelés szükségletei megkövetelik az új, magasabb társadalmi rendre való áttérést. Az új rendnek, a rabszolgatársadalomnak elemei már kialakultak a régi társadalom élében. Az átalakulás elkerülhetetlené válik.

3. A RABSZOLGATÁRSADALOM

Az új társadalmi formát, a rabszolgatársadalmat mindenekelőtt az jellemzi, hogy a társadalom két részre oszlik: rabszolgákra és rabszolgatartókra. A rabszolga olyan dolgozó, aki a munkaeszközökkel együtt, maga is valakinek a tulajdonában van, a rabszolgatartó tulajdonában.

Az első osztálytársadalom

Itt már valóban magántulajdonnal állunk szemben, hiszen az emberek óriási többsége ki van rekesztve a tulajdonból, sőt az ember maga is magántulajdon. Ez a társadalom az első osztálytársadalom. Az első olyan társadalom, amelyben az emberek nem egyenlők sem gazdasági, sem társadalmi, sem politikai tekintet-társadalmi csoport tulajdonítja el, amely maga termelő munkával. Itt jelenik meg először társadalmi méretben az elnyomás, kizsákmányolás. A rabszolgatartó elnyomja, kizsákmányolja a rabszolgát. Külső kényszerrel, korbáccsal kényszeríti arra, hogy termékét átengedje annak, aki nem termel, de akinek tulajdonában vannak a munkaeszközök és maga a rabszolga is. A kizsákmányolás éppen azt jelenti, hogy a dolgozó termékeinek oroszlánrészét egy olyan társadalmi csoport tulajdonítja el, amely maga termelő munkával nem foglalkozik, hanem a termelőt, a dolgozót kényszeríti munkára. A korbács igen primitív, durva módja annak, hogy a dolgozót munkára kényszerítsék és a rabszolgatársadalom mégis magasabbrendű, mint az őskommunista társadalom. Miért?

A rabszolgatársadalom az őskommunizmussal szemben haladás

Már az emberi haladás vizsgálatánál megállapítottuk, hogy az a magasabbrendű társadalom, amelyben fejlettebb munkaeszközökkel többet termelnek. Ilyen alapon kétségtelen, hogy a rabszolgatársadalom az őskommunizmus felett áll. Az őskommunizmust a közszerszámok, míg a rabszolgatársadalmat a vasszerszámok jellemzik. A rabszolgatársadalom tehát a technika magasabb fokát jelenti. Éppen a fejlettebb technika teszi lehetővé, hogy a rabszolga munkájából olyanok is éljenek, akik maguk nem dolgoznak. Ha a rabszolga csak annyit tudna termelni, mint amennyit önmaga elfogyaszt, akkor nem lehetne felette egy olyan osztály, amely munka nélkül él. A mai ember szemében természetesen a rabszolgaság megvetendő és aljas intézmény. Ma már a rabszolgaság visszaállítása nem társadalmi haladás, hanem visszaesés volna, mert a mai társadalom már magasabb termelési formákat ért el. De a maga idejében a rabszolgatársadalom haladást jelentett és a rabszolgának mégiscsak jobb volt, ha nem ölték meg, hanem be-

állították a termelő munkába. A rabszolgamunka alapján hatalmas társadalmi fellendülés indul meg. Gazdag városok keletkeznek és a kultúra központjaivá válnak. Kialakul az ókori irodalom, művészet, tudomány. Fejlődésnek indul az ipar; textilárukat, vázákat, ékszereket készítenek a rabszolgák. A kereskedelem hatalmas forgalmat bonyolít le és földrészeket köt össze. De sosem szabad elfelejtenünk, hogy ez a szemellátható fejlődés, a kultúrának ez a kivirágzása mind a rabszolgaság intézményén nyugodott. A rabszolgák óriási tömegei állati sorban, a kultúrából kizárva tengették életüket, hogy kiváltságos életet teremtsenek egy kisebbség számára. A korbács alatt nyögő rabszolgák tették lehetővé, hogy ez a kisebbség semmi mással ne foglalkozzék, mint művészettel, irodalommal, tudománnyal, vagy esetleg akárcsak sajátmagával. A kultúra felvirágzott, de ezt az előre tett lépést az emberiség óriási szenvedéssel fizette meg. Mennél jobban fejlődött a rabszolgatársadalom, annál nagyobb számú rabszolgára volt szükség. Voltak görög és római városok, ahol a lakosság túlnyomó többsége rabszolga.

Társadalmi osztályok

A rabszolgatársadalom persze nemcsak rabszolgákból és rabszolgatartókból állott. Az elmúlt társadalmi rend, az őskommunizmus maradványaként még vannak szabad parasztok, akik saját kis földjüket művelik. Vannak kereskedők, kézművesek, úgyhogy előttünk áll egy olyan társadalom, amely különböző osztályokra szakadt. A két egymással szembenálló alapvető osztály a rabszolgatartók és a rabszolgák osztálya, a többi osztály csak maradvány a régi társadalomból, vagypedig az eljövendő társadalom csirája. Bár a két alapvető osztály mellett mellékes osztályok is vannak, mégis a rabszolgamunka rányomja bélyegét az egész társadalomra.

A rabszolgaság rányomja bélyegét az egész társadalomra

A rabszolga munkája megvetett munka, mert a rabszolga maga is megvetett. Aki dolgozik, az rabszolgához hasonlít, az nem egyenrangú tagja a társadalomnak. Mindenki arra törekszik tehát, hogy ne dolgozzék. A rabszolgamunka rendkívül olcsó s ennek következtében semilyen egyéb munka nem tud versenyezni vele.

A kisparaszt nem győzi a rabszolgákkal művelt nagybirtok versenyét, a kézműiparos alul marad a rabszolgaüzemmel szemben. A tönkrement, eladósodott szabadokból alakul ki Athénben és Rómában az antik proletariátus hatalmas osztálya, sokezer ember, akik nem munkájukból, hanem az állam által ingyen rendelkezésükre bocsátott gabonából és készpénzből élnek. Az egész mai tőkés társadalmat a modern proletariátus tartja el, ezzel szemben az antik proletariátus az államon élésködik, sem kedve, sem módja nincs arra, hogy munkaereje árubaocsátásából éljen.

A rabszolgaszerző háborúk

Rabszolgát az állam csak úgy tud szerezni, hogy háborúkat indít és a legyőzött ellenséget elhurcolja. A rómaiak nagy háborúi nem voltak egyebek, mint rabszolgavadászatok. Sokszor megesett az is, hogy a rabszolgatartók vesztes háború után maguk is rabszolgákká lettek. Amikor a rómaiak elfoglalták Korinthost, a város összes rabszolgatartóit elhurcolták Rómába rabszolgának. Ezek között kiváló filozófusok, tudósok, orvosok, tanítók voltak, akik eredetileg maguk is a rabszolgatartók osztályához tartoztak.

A rabszolgaszerző háborúk hozzátartoznak a rabszolgatársadalom lényegéhez, egyik alapfeltételét képezik e társadalom fennmaradásának. Ezért igen fontos volt a rabszolgatartó állam számára, hogy olyan katonanyaggal rendelkezék, mely alkalmas e nagyarányú rablőháborúk győzelmes lefolytatására. Ezt a katonanyagot a szabad parasztság szolgáltatta. A paraszt kénytelen volt ideje nagy részét háborúban eltölteni. Mire hazatért, sokszor tönkretett gazdaságot talált otthon. Így aztán eladósódott, sőt az ókori szigorú adó törvények könnyen rabszolgasorsba juttatták. A folytonos háborúk, a nagybirtok versenye tehát tönkreteszik a szabad parasztságot és ezzel aláássák a rabszolgáállam katonai alapját. Ez történt Görögország és Róma esetében is.

Görögország, majd Róma meghódítja az egész akkor ismert világot, részben azért, hogy lakosságát elhurcolja rabszolgának, részben pedig, hogy a meghódított népek kincseit elrabolja. Megszületik a római világbirodalom, egy parazita, élősdű állam, melynek politikája a szervezett rablás. E birodalom fenntartásához szükséges katonai erőt a szabad parasztság adta. Amikor a szabad paraszt tönkremegy, bedugul az a forrás, amelyből a római légiónk táplálkoztak. Honnan vegyék tehát a katonákat? Zsoldos hadsereget állítanak fel a proletariátusból, majd a környező barbár népekből is. A hadsereg jellege megváltozik. A szabad római paraszt — azt hívén, hogy a saját érdekeiért küzd — meghódította az egész világot. A zsoldos hadsereg úgy harcolt, ahogyan megfizették. Róma katonai hatalma fokozatosan lehanyatlott.

A zsoldos hadsereg nem volt képes támadó hadjáratokra. Az óriási birodalmon belül béke honolt, de a határokon már a barbárok támadtak, hogy végül is megdöntsék a római birodalmat.

4. A RÓMAI RABSZOLGATÁRSADALOM BUKÁSA

Róma katonai erejének gyengülése nem oka, hanem csak következménye volt a római rabszolgatársadalom általános hanyatlásának.

A termelési technika fejlődése a rabszolgatársadalomban hamarosan megáll. A rabszolga nem érdekelt a termelésben, ezért

bonyolultabb munkát általában nem lehet rábízni, finomabb szerszámokat nem lehet a kezébe adni. Az olcsó rabszolgamunka versenye lehetetlenné teszi gépek alkalmazását, mert a rabszolgához képest még a legjobb gép sem kifizetődő. Így a technika nem fejlődött, hanem inkább hanyatlott. Sok esetben ismert találmányok mentek feledésbe.

A rabszolgatársadalomban főleg a rabszolga dolgozik. Ezért a munkát lealacsonyító, szabad emberhez nem méltó foglalkozásnak tartották. A meglevő gazdagságot a rabszolgatartók nem termelő munkára, hanem kizárólag fényűzésre használták fel. A halálán fényűzés az erkölcsi züllés melegágyává vált.

A zsoldos hadsereg, az óriási államgépezet fenntartásához pénzre volt szükség. Az állami terhek mind nagyobbakká váltak. Az állam rávetette magát a szabad parasztokra, a kéznűvesekre, a kereskedőkre, sőt még a rabszolgatartók egy részét is kiszpolyozta.

A rabszolgatartók vékony rétege felül — alul a rabszolgák és a munkától irtózó, lezüllött, de szabad proletárok, visszafejlődő termelés, erkölcsi züllés, mindenkit kiszpolyozó államgépezet és a katonai hatalom rohamos gyengülése — ez volt a hanyatló római társadalom képe. Bár kétségtelen, hogy ez a társadalom megérett a pusztulásra, békés úton mégsem adta át helyét. A rabszorgalázadásoknak kellett bekövetkezniök, hogy a római birodalom alapjaiban megrendüljön és szabaddá váljék az út a következő társadalmi forma számára.

A rabszorgalázadások

A hanyatló római birodalomban a rabszorgalázadások egymást követik. A legnagyobb méretű rabszorgalázadás a mi időszámításunk előtt 73-ban kezdődött és Spartacus nevéhez fűződött. Spartacus tehetséges hadvezér volt, akit elfogtak, rabszorgává tettek és gladiátorrá akartak kiképezni. Spartacus fellázította a gladiátorokat, sereget szervezett és hadat indított a római társadalom ellen. Egész Délolaszország csatlakozott hozzá, egyik római légiót a másik után verte meg. Róma csak minden erejének megfeszítésével évekig tartó kemény és véres harcok után tudott győzelmet aratni. Spartacust levertek és az uralkodó osztály véres bosszút állt. Végig egész Itálián keresztrefeszített rabszorgák jelezték a győzők állati kegyetlenségét.

A rabszorgalázadás bukása elkerülhetetlen volt. Seregük a legkülönbözőbb elemekből tevődött össze. A gallok, germánok, frankok rendszerint egymás nyelvét sem értették. De közös, nagy célt sem tudtak maguk elé kitűzni. Csupán terheiken akartak enyhíteni és nem volt — nem is lehetett — semmi elképzelésük a társadalom gyökeres átalakításáról.

Bár a rabszorgákat mindig levertek, mégis a régi római társadalomnak a rabszorgalázadások vetettek véget. E lázadások

alapjaiban rendítették meg az egész római birodalmat. Minden lázadás után egyre nehezebb volt visszaállítani a rendet és a termelés előző színvonalát. Minden lázadás megkönnyítette a határon leselkedő barbárok betörését. Ezért mondja Sztálin: „A rabszolgák forradalma likvidálta a rabszolgatartókat és megszüntette a dolgozók kizsákmányolásának rabszolgasági formáját.” (Sztálin: A leninizmus kérdései. 451. l.)

A birodalmat támadó barbár hadseregek mind kevesebb ellenállásra találtak. A barbárokból álló római haderő alig fejtett ki ellenállást, a lakosság pedig sokkal jobban áhitotta a mindenkit szipolyozó római állam megdöntését, semmint megmentését. Így a római birodalom a IV—V. században lépésről-lépésre a barbárok martalékává vált.

5. A HÜBÉRI TÁRSADALOM

A jobbágyság csirái a rabszolgatársadalomban

Éppúgy, mint ahogy az öskommunizmusban már kialakultak a rabszolgatársadalom csirái, úgy a római rabszolgatársadalomban is kialakult egy olyan intézmény, amely már a jobbágyság csirájának tekinthető. A rabszolgamunka rossz határfoka, nem kifizetődő volta miatt szokássá vált, hogy egyes rabszolgáknak földet, sőt munkaeszközöket adtak és megengedték, hogy a termékek egy részét megtarthassák. Ezek az ún. „colonusok” ugyan földjükhöz voltak kötve, de az egyszerű rabszolgától mégis lényegesen különböztek abban, hogy a termés egy része az ő tulajdonuk volt.

A hódító barbárok a római birodalomban tehát részben rabszolgákat, részben már féljobbági formában élő parasztokat találtak. Ők maguk még öskommunizmusban éltek, bár társadalmi rendjük a háborúk és egyéb okok miatt már bomladozóban volt, már lényeges társadalmi különbségek láthatók közöttük.

A jobbágyság kialakulása

Az elszegényedő szabad barbárokból, a colonusi sorba felemelkedő rabszolgákból mind egységesebbé váló új társadalmi osztály: a *jobbágyság* alakult ki. Új társadalmi forma született, a hübéri társadalom, amely már nem rabszolgákra és rabszolgatartókra, hanem jobbágyságokra és földesurakra oszlik.

Miben különbözik a jobbágy a rabszolgától? Egyéni helyzetét tekintve néha nem nagy a különbség. A földesúr ítélkezik felette, termékeinek beszolgáltatását, munkák elvégzését követelheti tőle. Oroszországban a jobbágyság különösen súlyos formát öltött: a jobbágyot éppen úgy lehetett adni, venni, megölni, mint a rabszolgát. A Dózsa-féle parasztfelkelés leverése után a földesurak Magyarországon is rüghöz kötötték a jobbágyot és állati

sorba süllyesztették, úgyhogy helyzete ebben az időben semmivel sem volt jobb a rabszolgáénál. És mégis lényeges, döntő különbség van rabszolga és jobbágy között.

A jobbágy helyzete

A rabszolgával szemben a jobbágnak van tulajdona, van földje, igásállata, munkaeszköze. A jobbágy nincs a földesúr tulajdonában, csupán termékeinek egy részét veszik el tőle, dézsma, tized, kilenced alakjában és bizonyos ideig tartó robotmunkára kényszerítik a földesúr földjén. Lényeges különbség az is, hogy a jobbágy jól tudja, mikor dolgozik magának és mikor a földesúrnak. Az a munka, amit saját eltartására fordít, helyben és időben el van választva attól a munkától, amelyet a földesúrnak végzett. Amikor a maga számára dolgozott, akkor saját földjét művelte, míg a földesúr részére annak birtokán végezte el a robotot. De jól tudja a jobbágy azt is, hogy termékének melyik részét kell átadni a földesúrnak dézsma, tized vagy egyéb „jogcímeiken“. A rabszolgánál ezt a két munkarészt nem lehetett elválasztani egymástól. Az a látszat merült fel, hogy a rabszolga teljesen ingyen dolgozik, munkájáért semmi ellenértéket nem kap. Pedig akármilyen keveset kapott is, amit kapott, arra szolgál, hogy önmagát fenntartsa. Az ő munkája is két részre oszlott tehát: egyik résszel magát tartotta el, másik résszel urát. De ez a kettéoszlás még el van rejtve. A jobbágnál ez a két munka nyíltan kettéválik. A munkának a kétféle jellege most már világosan megmutatkozik.

Szükséges és túlmunka

Az egyik a *szükséges munka*, amivel önmagát tartja el, a másik *többletmunka*, amit a földesúrnak végez.

A jobbágyot tehát ugyancsak kizsákmányolták, habár más formák között. A földesúrnak érdeke volt, hogy mennél több jobbágy mennél több időt dolgozzon a földesúri földön és mennél több terméket adjon le. Ennek kikényszerítéséhez erőszakra volt szükség. Osztályharc folyik tehát a jobbágyok és a földesurak között. A hűbéri társadalomnak ez volt az alapvető, de nem egyetlen osztályellentéte. Osztályharc folyt nemcsak a falun, hanem a kialakuló városokban is.

A városok keletkezése

Hogyan keletkeztek ezek a városok? Az egyes hatalmas földesurak vára körül a kézművesek telepe alakult ki, amely a földesurak fényűzési szükségleteit volt hivatott kielégíteni. Ezek a kézművesek eleinte jobbágyok, akiket a földesúr maga összpontosít vára körül, hogy ne gabonát, hanem iparcikket termeljenek. Meglátogatják ezeket a „városokat“ külföldi kereskedők, akik a

régi római birodalom városaiból, Olaszországból, Konstantinápolyból fényűzési cikkekét hoznak. Az olasz kereskedők közvevitésével megindul a kereskedelem Kelet és Nyugat között. A földesurak fényűzési szükségleteit kielégítő kereskedők lassan letelepednek ezekben a városokban. Nagy haszonra tesznek szert, a közép-kor szegénységéhez viszonyítva igen meggazdagodnak és magukhoz ragadják a városokban a vezetést.

A városokban élő iparosok, kézművesek, a környező parasztsággal is kapcsolatba kerülnek. A paraszt felesleges gabonáját iparcikkekre cserélik be és lassan megindul az árucseré a falu és a város között.

A céhek

Ezek az iparosok céhekben tömörülnek. A céhek megszabják, milyen mennyiségű és minőségű iparcikket kell az egyes iparosoknak termelnie; milyen legyen a szövet szélessége és minősége stb. A vásárokon kijelölik mindenkinek a maga helyét. A céh egyrészt védi tagjait idegen konkurenciától, másrészt gondoskodik arról, hogy jóminőségű árut bocsásson a vevő rendelkezésére. Minden iparág céhekbe tömörül és minden céh zárt testület, amelynek megvannak a maga szabályai. Idegen nem nyithat sem kézműves műhelyt, sem kereskednie nem szabad, csak a céhek engedélyével. A céhek ugyanakkor a városi polgárság harci szervezetei a város függetlenségéért folyó harcban a földesurak ellen.

A céhek kemény harcot folytatnak a városi gazdag nagy polgárság, a patríciusok ellen. A jobbágyok és földesurak között folyó osztályharchoz a céhek és patríciusok között folyó osztályharc járul.

A hűbéres társadalom társadalmi és politikai szervezete

A hűbéri társadalomban a társadalmi helyzet és a politikai hatalom alapja a földtulajdon. A nagyobb földbirtokosnak nagyobb a politikai hatalma is, sőt, azt lehet mondani, hogy minden nagyobb földbirtok önálló politikai hatalomnak az alapja. Ez követelménye annak, hogy a földbirtok gazdaságilag is önálló és független egész. Ennek következtében a feudális társadalmat az jellemzi, hogy mind társadalmi, mind politikai tekintetben szétesik. A nagyobb földbirtokosokból lesz az arisztokrácia, főnemesség, mely maga is ajándékoz kisebb földbirtokot olyanoknak, akik ennek fejében katonai szolgálatra kötelezik magukat a nagy földbirtok tulajdonosának. Így alakul ki a feudális világban az ún. feudális hierarchia, ranglétra; a feudális világban mindenki függőségben van egymástól. A földbirtokosok a nemesek; a közép- és kisföldbirtokosok a közép- és kismemesek, a nagy földbirtokosok a főnemesek, az arisztokrácia. A katonai osztály a lovagok. A leg-

nagyobb földbirtokos rendszerint a király, aki azonban csak addig tudja megtartani ezt a méltóságot, ameddig földbirtoka van. A földbirtokok feloszlanak világi és egyházi földbirtokokra. A katolikus egyház a középkorban majdnem minden európai országban a legnagyobb földbirtokos, a legtöbb országban a földbirtok egyharmadrésze a kezében volt.

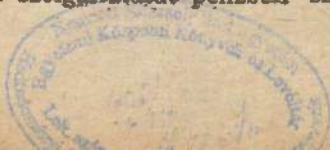
A nagy földbirtokosok politikai önállósága annyira ment, hogy mindegyik külön hadsereget tartott magának, amellyel háborút viselt a szomszéd földbirtokosok ellen, pénzverő joga volt, pallosjoga, vagyis bírászkodhatott a maga földjén parasztjai felett, vámot szedett stb. A hűbéres társadalom *rendekre* oszlott, a nemesi rendre, az egyházi rendre és az ú. n. harmadik rendre, amely magábafooglalta mindazokat, akik az első két rendbe nem tartoztak, tehát mind a parasztságot, mind a polgárságot. Minden rendnek megvolt a maga kiváltsága, a harmadik rend kivételével, amely jogtalan volt. A rendektől meg kell különböztetni a hűbéri társadalom osztályait, mint a parasztságot, a földesúri osztályt, a városi polgárságot. Láthatjuk, hogy ugyanaz az osztály, a földbirtokosok osztálya, feloszlik két rendre: egyházi és világi földesurakra. Míg a harmadik rend, ellenkezőleg, több osztályt zár magába: a parasztokat és a városi polgárságot.

A feudális világ szétdaraboltsága megakadályozza azt, hogy egységes nemzetekről beszéljünk. Ezek csak a középkor végén, a kapitalizmus fejlődésével alakulnak ki. Az egyetlen összekötő kapocs a feudális világban a római pápa volt, aki mint a katolikus egyház feje minden feudális országra befolyást gyakorolt. A római pápának ezt a politikai szerepét megmagyarázza az, hogy a középkorban társadalmi és politikai tekintetben uralkodó helyzete volt a katolikus papságnak, viszont a római pápa politikai szerepe a széthulló feudális világban megmagyarázza azt, hogy a vallás olyannyira vezető szerepet játszott a feudális világban eszmei téren. A vallásnak ez a vezető szerepe a legszorosabban összefügg a pápaság politikai szerepével és ezzel együtt szűnik meg, a kapitalizmus kialakulásával, az újkor elején.

A hűbéri társadalom gyermekkorában az osztályok közötti ellentét még nem jelentkezik éles formában. Eredetileg a hűbéri társadalom a természetbeni gazdálkodáson alapszik. A pénz jelenléte nélkül szerepet játszik, kereskedelem, árucseré nincsen, vagy csak nagyon kismértékű. A jobbágy természetben adózik a földesúrnak. Lassan azonban a város és vidék között megindul az árucseré. Szerephez jut a pénz.

Az osztályharc kiélesedése

A földesúr a kereskedők fényűzését, a céhmesterek gazdagodását látva, maga is kedvet kap arra, hogy jobb gyalmak természetbeni szolgáltatását pénzbeli szolgáltatásra változtassa át. Kí-

44763.

sajtoltja jobbágyaiból azt a pénzösszeget, amelyet termékeinek feleslegéért a jobbágy a városban kapott. Ilyen módon a természetbeni gazdálkodás lassan pénzgazdálkodássá változik. Megváltozik azonban ezzel a középkori termelés jellege is. Amíg a földesúr természetben követelte a jobbágyi szolgáltatásokat, addig csak annyira volt szüksége, amennyit ő és környezete el tudott fogyasztani. Amikor a paraszttól pénzt követelt, akkor már fogyasztóképesége nem korlátozza. A pénzből soha sincs elég. Ezáltal a jobbágy helyzete fokozatosan rosszabbodik, élesedik a viszony a jobbágy és földesúr között. A földesúr mind többet követel, a jobbágy mindjobban lázad.

De kiélesedik az osztályharc a városban is. A céhek megkövesednek, nem fogadnak be új tagokat. A kívülállók nyomorognak, csupán napszamosok lehetnek és nem válhatnak mesterekké. Megindul a harc a faluban és városban egyaránt. A középkor alig haladt felfelé, a rabszolgatársadalomhoz hasonlóan máris hanyatlásnak indult. Mennél bizonytanábbá válik a jobbágy helyzete, mennél nagyobb terheket raknak rá, annál kevesebbet termel. A városban is hanyatlik a termelés. A céhek új ipari találmányokat nem engednek felhasználni, megszüntetik a foglalkoztatható legények legnagyobb számát és ezzel megakadályozzák a termelés fejlődését. Márpedig mikor a technika, a termelés fejlődése megakad, az a halálos órája annak a társadalomnak. Az ilyen társadalomnak előbb-utóbb el kell pusztulnia.

A parasztlázadások

A pusztulás előhírnökei a mind gyakoribb parasztlázadások. Egyik lázadás a másikat éri. Ugyanúgy, ahogy a rabszorgalázadások végetvetnek a rabszolgatársadalomnak, úgy a parasztlázadások a hűbériség sírját ássák meg.

Nem volt egyetlen sikeres parasztlázadás sem, mert a parasztok rendkívül szűk látókörűek voltak. Amint saját érdekeiket kielégítették, abbahagyták a harcot. Ezért az uralkodóosztály mindig le tudta verni őket. Ha ideiglenesen egyesültek is, nem tudták a harc befejezéséig együttmaradni, nem voltak egységes érdekeik, amelyek összefogták volna őket. A rabszolgákhoz hasonlóan a parasztok sem tudták olyan célt maguk elé tűzni, amely a társadalmat előbbre vitte volna. A múltat akarták visszaállítani, amikor még a parasztnak jól ment a dolga. Csupán a szolgáltatások mérséklését, a tized eltörlését és a szabad költözködés jogát követelték. Magasabb termelési formára átvinni a társadalmat nem tudták. Mégis, bár sikertelenek maradtak a parasztlázadások, alapelőször rázták meg az egész hűbéri társadalmat. Minden parasztlázadás után úgy gúzsba kellett kötni a parasztot, hogy a termelés teljesen visszaesett. A Dózsa-lázadás után Magyarországon a parasztot minden jogtól megfosztották, elvették a szabad költözködési jogát, teljesen kiszolgáltatták a földesúrnak.

A hűbéri társadalom bukása

A hűbéri társadalom már túlélte magát, akadályává vált a termelés fejlődésének. Az új társadalom kialakulásának nagy lökést adtak a XV. század végén a földrajzi felfedezések. Felfedezték Mexikót, Perut, körülhajózták Afrikát stb. E felfedezések kitágították az ismert világot. Az újonnan alapított gyarmatokból áruk és nyersanyagok tömege (kakaó, indigó, szegfűszeg, bors) özönlött Európába és a gyarmati népek kirablásából óriási tőkék halmozódtak fel egyes emberek kezében. A gyarmatok birtokáért gyarmati háborúk törtek ki az egyes országok (Portugália, Spanyolország, Hollandia, Anglia) között. Megindult nagy arányokban a *tőkefelhalmozás*, amely előfeltétele volt az új, ú. n. tőkés társadalomnak.

A másik előfeltétele az új társadalomnak a bérmunkások osztálya, amely nélkül a tőkés társadalom lehetetlen. Bérmunkás szórványosan minden társadalomban van. De a tőkés társadalom a *bérmunkások osztályát* tételezi fel. Ez az osztály létrejött úgy, hogy a dolgozó osztályokat nagy arányokban kiszajátították, elvették tőlük munkaeszközeiket, elsősorban a földet. Az újonnan fellendülő textiliparnak nyersanyagra, gyapjúra volt szüksége. Ezért a földesurak birkalegelővé változtatták a szántóföldeket és miután a föld művelése feleslegessé vált, egyszerűen elűzték a parasztokat földjükről. Voltak még más források is, amelyekből a modern bérmunkásság, a proletárok osztálya kialakult.

Ugyanakkor a felhalmazódott tőkét a kereskedők termelésbe fektették, amennyiben az eddig önálló kézműveseket egy közös helyen, saját számlájukra dolgoztatták. Így keletkezett a modern gyár első formája. Ezekben a műhelyekben egyelőre még a régi szokás szerint dolgoztak, de csakhamar az egész termelés átalakult és megkezdődött egy új termelési mód, a *kézműipar*. A kézműipar megegyezik a modern gyárral abban, hogy nagyipar, de különbözik tőle abban, hogy nem géppel, hanem kézzel termelnek. A tőkés termelésnek ezt a korszakát a *manufaktúra* (kézműipar) korszakának nevezzük.

Az újonnan így kialakult tőkésosztálynak szabad mozgásra volt szüksége, hogy szabadon kereskedhessék. szabadon szerezhesse be a szükséges nyersanyagot, szabadon alkalmazzhasson üzemeiben újabb munkaerőket. De a hűbéri társadalom alapja éppen a megkötöttség volt.

A városi polgárság ezért nyügnék érezte a hűbéri társadalom korlátait és harcot kezdett a földesurak ellen. Ez a polgárság nem volt megvetendő ellenfél, mert az ipar és kereskedelem fejlődése hatalmas gazdagsághoz juttatta. A kialakult kézműipari üzemek sok esetben már a munkások százait foglalkoztatták. A XVIII. század közepeén Lyonban egymagában a selyemszövőiparban 48.000 munkás dolgozott.

Az elkövetkező új társadalmi rend, a kapitalizmus tehát már a hűbéri társadalomban kialakult. De a régi, idejétmúlt rend most sem adta át békésen a helyét. A feltörekvő új osztály, a városi polgárság maga köré tömöríti az elnyomott parasztság nagy tömegeit és sorozatos polgári forradalmakban vívja ki az új társadalmi forma, a tőkés társadalom győzelmét.

6. A TÖKÉS TÁRSADALOM

Ezt a társadalmi formát — amelyben ma is élünk — természetesen lehetetlen volna egyetlen előadás részleteként tárgyalni. A mai társadalom megismerése egész tanfolyamunk anyaga. Ebben a bevezető előadásban csupán arra szorítkozhatunk, hogy már most pár szóval a tőkés társadalom legfontosabb jellegzetességeit emeljük ki, hogy így az eddig megismert három társadalmi forma után beállíthassuk a társadalmi fejlődés általános menetét.

A tőkés társadalom két alapvető osztálya

A hűbéri korlátok lerombolása óriási fejlődési lehetőséget nyitott meg az ipar és kereskedelem előtt. Angliában feltalálják a mechanikus szövőszéket, a gőzgépet és a gőzmozdonyt. A termelési technikának ez a forradalmi átalakulása, az ú. n. „ipari forradalom“, amely a XVIII. század végén ment végbe, gyökerében alakítja át a társadalom termelésnek egész szerkezetét. A kisipari vagy legfeljebb kézműipari termelés helyét a modern gépipari termelésen alapuló nagyüzem, a gyár foglalja el.

A modern termelőeszközök tulajdonosai, a tőkésék, az új társadalom uralkodó osztálya. A hatalomban osztozkodik velük a hűbéri társadalomból átvett és polgári értelemben átalakult földbirtokos osztály.

Velük szemben, mint a tőkés társadalom másik alapvető osztálya, a bérmunkások, a proletárok osztálya áll, az az osztály, amely nincs termelőeszközök birtokában és ezért élni csak akkor tud, ha munkaerejét a tőkésnek eladja.

A kizsákmányolás formája a tőkés társadalomban

Rabszolgatartó és rabszolga, földesúr és jobbágy osztály-ellentéte helyére a tőkés és proletár ellentéte lépett. A kizsákmányolás megmaradt, de formája teljesen megváltozott. A jobbágy saját termelőeszközeivel termelt és munkájának eredménye az ő tulajdona volt. Ezért külső erőszakra, külső kényszerre volt szükség, hogy termékeinek egy részét a földesúr elvehesse. A munkás ellenben szabad ember — Marx szerint kettős értelemben is szabad. Nincs megkötve a jobbágyság kötelekeivel, tehát jogilag szabad, de szabad a termelőeszköztől is; nincsenek

munkaeszközei. A munkásnak szabadságában áll munkaerejét eladni vagy nem eladni. De ez a teljes szabadság egyúttal a legteljesebb kényszert is jelenti: a munkás éhenhal, ha munkaerejét nem bocsátja áruba.

Már az előző társadalmi formáknál láttuk, hogyan tartotta el a rabszolga többletmunkájával a rabszolgatartót, a jobbágy a földesurát. A lényeg e tekintetben most sem változott, de a forma annál inkább. A rabszolga esetében még úgy látszott, hogy egész munkáját ura számára végzi. A jobbágynál már világosan láthatóvá vált, hogy ura munkájának mely részét végzi maga és mely részét a földesúr számára. A munkás látszólag egész nap magának dolgozik, munkabér fejében munkájának teljes ellenértékét kapja meg. Marx lángeszére volt szükség, hogy felderítse, mi a valóság a látszat mögött, hogyan lehetséges az, hogy a dolgozó osztály, a proletariátus a kapitalizmusban mind rosszabb helyzetbe jut, míg a nemdolgozók, a tőkésék osztálya mind nagyobb vagyont halmoz fel.

A tőkés társadalom fejlődése

A bérmunkán alapuló tőkés társadalom a termelés fejlődésének óriási lendületet ad. Az egymással versenyző tőkésék egyik technikai újítást a másik után alkalmazzák, hogy olcsóbban termelhessenek és ezáltal versenytársukat kiűssék a nyeregből. A nagyüzem fölénye mindjobban kidomborodik. A kisüzemek lemaradnak a versenyben, elvesztik függetlenségüket vagy teljesen tönkremennek. Az egész társadalom mindinkább a tőkésék kicsiny csoportjára és velük szemben a proletárok óriási tömegére oszlik.

De a termelés hatalmas arányú növekedésével a fogyasztás nem tart lépést. Mennél jobban növekszik a termelés, annál inkább kerül proletársorba a lakosság nagy része. Sőt a termelést növelő technikai újítások újabb és újabb munkástömegeket tesznek munkanélkülivé és így szűkítik a fogyasztópiacot. A termelés és fogyasztás ellentéte időnként hatalmas gazdasági válságokban robban ki. Éhező munkanélküliek az egyik oldalon, eladhatatlan áruktól roskadozó raktárak a másik oldalon jelzik, hogy a tőkés termelési rend már magában viseli pusztulásának csíráit.

Az imperializmus korszaka

A profitvágy sarkantyúja és az egymással folytatott verseny folyamatosan újabb piacok felkutatására sarkalja a tőkéséket. A modern ipari országokban termelt olcsó áru behatol az elmaradott földészek országaiba és átalakítja az ott még fennmaradt régi termelési viszonyokat. A kapitalista termelési mód mindjobban elterjed az egész világon. A legfejlettebb országok óriási tőkés vállalatai befolyásuk alá hajtják az egész államgépezetet és így a piacokért folyó versenyt országok versenyévé

teszik. A vezető tőkés hatalmak között megindult az imperialista küzdelem a gyarmatok felosztásáért és újra-felosztásáért, a gyarmati népek elnyomásáért. Ez a küzdelem időnként elkerülhetetlen imperialista háborúkban robban ki, amelyek lángbaborítják az egész világot és mérhetetlen szenvedést zúdítanak az emberiségre. A kapitalizmus fejlődésének utolsó korszakába, az imperializmus korszakába lépett.

A pusztulás előjelei

A mind gyakoribbá és súlyosabbá váló válságok és imperialista háborúk a termelőerők nagyarányú pusztulását okozzák. A válságokból kilábolni csak a felesleges áruk, felesleges termelőeszközök pusztulása árán lehet. A tőkés termelés minden egyes válság után nehezebben tér magához, állandóvá válik a nagyarányú munkanélküliség és a fellendülés évei mind rövidebbek lesznek.

A vállalatok mind óriásabbakká válnak, részvénytársaságok, kartellek, trösztök, koncernek, alakulnak, amelyek már nem kényszerülnek az új technikai eszközök azonnali alkalmazására, mert kezükbe kaparintják az uralmat a termelés különböző ágai-ban és ezzel egyeduralomra tesznek szert. Valamely új gyártási eljárás bevezetése a régi gépeket értéktelenné tenné és veszteséggel járna. Ezért mind gyakoribbá válik, hogy az új találmányokat összevásárolják és használatlanul a ládafiókba zárják.

A tőkés társadalom, amely eddig nemismert mértékben fejlesztette a termelőerőket, betöltötte történelmi hivatását és a további fejlődés akadályává vált.

Az új társadalom előfeltételei

A kapitalizmus a kézműves egyéni, elszigetelt termelése helyébe a gyárat állította, amelyben sokszáz munkás szoros, tervszerű együttműködésével készül az előállított termék. Később az egyes gyárak — mint láttuk — kartellekbe, trösztökbe tömörülnek és ezáltal még nagyobb szervezetnek lesznek a tagjai. Mammütüzemek alakulnak, amelyek munkások tízezreit dolgoztatják. Kartellek szerveződnek, amelyek nemcsak egyetlen országban, hanem nemzetközi méretekben is összefogják valamely iparág egész termelését. A tőkés maga pedig, aki kezdetben legalább a termelést irányította, később már erre a célra is fizetett tisztviselőket, igazgatókat, szervezési szakembereket alkalmaz. Neki magának a termeléshez mind kevesebb köze lesz, parazitává válik, aki csupán mások munkáján élösködik és akire a társadalomnak már semmi szüksége sincs. Eljött az ideje annak, hogy a gyáron, kartelleken belül amúgyis megszervezett termelés az egész társadalomban tervszerűvé váljék, hogy a termelőeszközök az egyes tőkések tulajdonából az egész társadalom tulajdonába kerüljenek.

A munkásosztály történelmi hivatása

E feladat végrehajtása a proletariátus történelmi hivatása és a feladat elvégzésére maga a tőkés társadalom készíti elő a munkásosztályt. Ez az osztály a tőkés társadalom fejlődésével együtt növekszik számban és gyarapodik erőben. Mennél elviselhetetlenebbé válik a tőkés kizsákmányoló uralma, mennél súlyosabbá lesznek a válságok és pusztítóbbá az imperialista háborúk, annál harcdeztettebbé, szervezettebbé és öntudatosabbá kovácsoódik a munkásosztály.

Az emberiség további fejlődésének akadálya, a tőkés társadalmi rend, helyét harc nélkül nem adja át. Ezt a harcot meg kell vívni, mert különben a válságok, háborúk rombadöntik az emberi civilizációt. Éppen ezért ez a harc nemcsak a munkásosztály, hanem az egész dolgozó emberiség közös ügye. E harc igen hosszadalmas és nem minden országban van egyforma színvonalon. A munkásosztálynak ebben a harcban szövetségesekre van szüksége. Ilyen szövetségesek a parasztság, a dolgozó értelmiség, az elnyomott gyarmati népek stb. Ezek megnyerése nélkül a proletariátus nem győzhet. A győzelem előfeltétele tehát az, hogy megnyerjük ezeket a szövetségeseket és csak ezután indulhatunk döntő rohamra. A népi demokrácia megteremti a proletariátus és minden dolgozó felszabadításának előfeltételeit. A föld egyhathod részén, a Szovjetunióban a munkásság, parasztság és haladó értelmiség már megdöntötte a kizsákmányoló uralmát, köztulajdonba vette a termelőeszközöket és mind magasabb fokra építi az új, osztály nélküli szocialista társadalmat. A harc, amely előttünk áll nehéz és sok áldozatot kíván. De a győzelem biztos, mert a fejlődést legfeljebb akadályozni, késleltetni lehet, de megállítani sohasem.

Nagy vonalakban áttekintettük az emberiség sokezeréves fejlődését, az őskommunista, rabszolgá-, hűbéri és tőkés társadalmak fejlődését és hanyatlását a szocialista társadalom megszületéséig. Vonjuk le már most a legfontosabb következtetéseket a társadalmi fejlődés eddigi ismert menetéből:

1. Egyik társadalmi forma sem örök, hanem minden társadalom keletkezik, fejlődik és elmúlik.

2. Az egymást követő társadalmi formák haladását jelentenek, az emberiség fejlődik és nem körben mozog.

3. Minden társadalmi forma eleinte elősegíti a termelőerők fejlődését, később azonban a fejlődés akadályává lesz és akkor el kell pusztulnia.

4. Az emberiség eddigi írott története (tehát az őskommunizmust követő társadalmaké) osztályharcok története. A szocialista társadalomban az osztályok és ezzel az osztályharc is megszűnnek.

5. Minden eddigi osztálytársadalom a dolgozó osztályok forradalmi csapásai következtében adta át helyét az új társadalomnak, még akkor is, ha a dolgozók forradalma nem járt közvetlen sikerrel. Ha a rabszolga- és parasztlázadások nem is győztek, de megrendítették a kizsákmányoló osztályok uralmát és az alapjaiban megrendült társadalom nem bírt tovább fennmaradni.

6. A szocialista társadalom megszületése történelmi szükség-szerűség és e szükségszerűség megvalósítása a munkásosztály történelmi feladata.

KÉRDÉSEK

1. Mit értünk társadalmi haladáson?
2. Hogyan emelkedett ki az ember az állatvilágból?
3. Milyenek az őskommunizmus termelő viszonyai?
4. Volt-e magántulajdon az őskommunizmusban?
5. Az őskommunizmus primitív demokráciája.
6. Miért és hogyan bomlott fel az őskommunizmus?
7. Milyen osztályok vannak a rabszolgatársadalomban?
8. A rabszolgatársadalom miért vált akadályává a termelés fejlődésének?
9. A római rabszolgatársadalom bukásának okai.
10. Hogyan alakult ki a jobbágyság?
11. A hűbéri társadalom osztályai.
12. Miért élesedett ki az osztályharc a hanyatló hűbéri társadalomban?
13. A hűbéri társadalom bukásának okai.
14. A tőkés társadalom alapvető osztályai.
15. A tőkés társadalom bukásának okai.
16. Hogyan alakulnak ki a szocialista társadalom előfeltételei már a tőkés társadalomban?
17. Miért szükségszerű a szocialista társadalom megszületése?

Irodalom:

- Sztálin:* A dialektikus és történelmi materializmus.
Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig.
Rudas: Klasszikus kapitalizmus és imperializmus.

TARTALOMJEGYZÉK

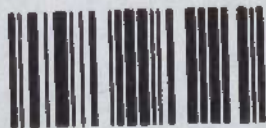
	Oldal
1. A társadalmi haladás	4
2. Az őskommunizmus	6
3. A rabszolgatársadalom	10
4. A római rabszolgatársadalom bukása	12
5. A hűbéri társadalom	14
6. A tőkés társadalom	20

ZMNE

Egyetemi Központi Könyvtár

84725363

